

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

F. G. JACOBS

της 3ης Οκτωβρίου 1991 *

*Κύριε Πρόεδρε,
κύριοι δικαστές,*

1. Η υπό κρίση υπόθεση είναι προϊόν της μόνιμης απροθυμίας ορισμένων κρατών μελών να συμμορφωθούν προς τις υποχρεώσεις τους κατά τους κανόνες περί κρατικών ενισχύσεων, οι οποίοι θεσπίζονται από τα άρθρα 92 έως 94 της Συνθήκης ΕΟΚ. Η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο από το Conseil d'État της Γαλλίας, το οποίο ζητεί την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς τις συνέπειες που έχει ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων η χορήγηση κρατικής ενισχύσεως κατά παράβαση των διαδικαστικών κανόνων του άρθρου 93. Ειδικότερα, το Conseil d'État ερωτά αν « η τελευταία φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης (...) έχει την έννοια ότι επιβάλλει στις αρχές των κρατών μελών υποχρέωση της οποίας η μη εκπλήρωση θίγει το κύρος των πράξεων με τις οποίες εκτελούνται μέτρα ενισχύσεων, λαμβανομένης ιδίως υπόψη μεταγενέστερης αποφάσεως της Επιτροπής που αναγνωρίζει ότι τα μέτρα αυτά συμβιβάζονται με την κοινή αγορά ».

2. Το ερώτημα αυτό ανέκυψε στο πλαίσιο προσφυγής των Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon (στο εξής: προσφεύγοντες) με την οποία ζητείται η ακύρωση μιας διυπουργικής αποφάσεως της 15ης Απριλίου 1985. Η απόφαση αυτή (στο εξής: επίδικη απόφαση) τέθηκε σε ισχύ την ημέρα της δημοσίευσής της, ήτοι στις 20 Απριλίου 1985, και αφορούσε την εφαρμογή του διατάγματος

αριθ. 84-1297, της 31ης Δεκεμβρίου, περί θεσπίσεως οιονεί φορολογικών επιβαρύνσεων υπέρ της Comité central des pêches maritimes (κεντρικής επιτροπής θαλάσσιας αλιείας), των τοπικών επιτροπών θαλάσσιας αλιείας και του Institut français de recherche pour l'exploitation de la mer (γαλλικού ινστιτούτου έρευνας για την εκμετάλλευση της θάλασσας). Αργότερα θα εκθέσω, στο μέτρο που τούτο είναι απαραίτητο, το γενικό πλαίσιο των εν λόγω μέτρων.

3. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι η επίδικη απόφαση εκδόθηκε κατά παράβαση της τελευταίας φράσεως της παραγράφου 3 του άρθρου 93 της Συνθήκης. Προτού εξεταστούν τα αποτελέσματα της διατάξεως αυτής, πρέπει να περιγραφούν συνοπτικά οι περί ενισχύσεων κανόνες της Συνθήκης και η διαδικασία που προβλέπεται για την εφαρμογή των κανόνων αυτών, στο μέτρο που η διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου άπτεται των δύο αυτών θεμάτων.

Οι περί ενισχύσεων κανόνες της Συνθήκης

4. Ο βασικός κανόνας θεσπίζεται από το άρθρο 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης, το οποίο ορίζει τα εξής: « Ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό διά της ενοίκιης μεταχειρίσεως ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά, κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές, εκτός αν η παρούσα Συνθήκη ορίζει άλλως. » Η παράγραφος 2 του άρθρου 92 απαριθμεί τρεις κατηγορίες ενισχύσεων οι οποίες πρέπει να θεωρούνται ως

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

συμβιβαζόμενες με την κοινή αγορά κατά παρέκκλιση από τα οριζόμενα στο άρθρο 92, παράγραφος 1. Η παράγραφος 3 του άρθρου 92 απαριθμεί άλλες τέσσερις κατηγορίες ενισχύσεων οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την κοινή αγορά.

5. Κύριος υπεύθυνος για την εξασφάλιση της τηρήσεως του άρθρου 92 είναι η Επιτροπή. Το άρθρο 93, παράγραφος 1, επιβάλλει στην Επιτροπή να «εξετάζει διαρκώς τα καθεστώτα ενισχύσεων» που ισχύουν στα κράτη μέλη. Κατά το άρθρο 93, παράγραφος 2, αν η Επιτροπή διαπιστώσει, αφού τάξει προηγουμένως προθεσμία στους ενδιαφερομένους για να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους, ότι ορισμένη ενίσχυση είναι ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά κατά την έννοια του άρθρου 92, αποφασίζει ότι το εν λόγω κράτος οφείλει να την καταργήσει ή να την τροποποιήσει εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Αν το εν λόγω κράτος δεν συμμορφωθεί προς την απόφαση της Επιτροπής, η Επιτροπή μπορεί να προσφύγει απευθείας στο Δικαστήριο.

6. Το άρθρο 93, παράγραφος 3, καθιερώνει ένα σύστημα όσον αφορά τα σχέδια χορηγήσεως νέων ενισχύσεων ή τροποποιήσεως των ήδη υφισταμένων. Το άρθρο αυτό έχει ως εξής:

« Η Επιτροπή ενημερώνεται εγκαίρως περί των σχεδίων που αποβλέπουν να θεσπίσουν ή να τροποποιήσουν τις ενισχύσεις, ώστε να δύναται να υποβάλει τις παρατηρήσεις της. Αν κρίνει ότι σχέδιο ενισχύσεως δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, κατά το άρθρο 92, κινεί αμελλητί τη διαδικασία που προβλέπεται από την προηγούμενη παράγραφο. Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση. »

7. Στην υπόθεση 120/73, Lorenz κατά Γερμανίας (ECR 1973, σ. 1471, σκέψη 3), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι:

« Ορίζοντας ότι η Επιτροπή πρέπει να ενημερώνεται περί των σχεδίων για τη θέσπιση νέων ενισχύσεων ή την τροποποίηση ήδη υφισταμένων “εγκαίρως ώστε να δύναται να υποβάλει τις παρατηρήσεις της”, οι συντάκτες της Συνθήκης θέλησαν να παράσχουν στο όργανο αυτό επαρκή προθεσμία για εκτίμηση και έρευνα προκειμένου να σχηματίσει μία πρώτη γνώμη ως προς το αν τα σχέδια που της γνωστοποιούνται είναι σύμφωνα, εν μέρει ή καθ’ ολοκληρίαν, προς τη Συνθήκη.

Μόνο αφού της παρασχθεί η δυνατότητα να σχηματίσει μια τέτοια γνώμη υποχρεούται η Επιτροπή, εφόσον εκτιμήσει ότι το σχέδιο δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, να κινήσει, αμελλητί, την προβλεπόμενη στο άρθρο 93, παράγραφος 2, διαδικασία, καλώντας το κράτος μέλος να υποβάλει τις παρατηρήσεις του. »

Στη συνέχεια της απόφασως, το Δικαστήριο ανέφερε ότι η Επιτροπή διαθέτει μεν επαρκές χρονικό περιθώριο για να σχηματίσει μια πρώτη γνώμη όσον αφορά το συμβιβαστό των κοινοποιουμένων σχεδίων με τη Συνθήκη, οφείλει όμως να λαμβάνει θέση εντός εulόγου χρονικού διαστήματος, δεδομένου ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος επιθυμεί ενδεχομένως να ενεργήσει επειγόντως. Κατ’ αναλογία προς τα άρθρα 173 και 175 της Συνθήκης, το Δικαστήριο προσδιόρισε σε δύο μήνες την προθεσμία αυτή. Αν, μετά την πάροδο της προθεσμίας αυτής, η Επιτροπή δεν έχει ακόμα διατυπώσει άποψη, το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος μπορεί να θέσει το σχέδιο σε εφαρμογή, εφόσον ειδοποιήσει προηγουμένως την Επιτροπή. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι αν, μετά το πέρας της προκαταρκτικής έρευνας, η Επιτροπή καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η ενίσχυση συμβιβάζεται με τη Συνθήκη, οφείλει να ενημερώσει σχετικά το ενδιαφερόμενο κράτος, αλλά ότι δεν υποχρεούται, κατά τη φάση αυτή, να λάβει απόφαση κατά την έννοια του άρθρου 189 της Συνθήκης.

Τέτοια απόφαση απαιτείται μόνον κατά το πέρας της διαδικασίας της κατ' αντιδικία εξέτασης του ζητήματος, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 93, παράγραφος 2.

8. Το περιεχόμενο της απόφασης του Δικαστηρίου στην υπόθεση Lorenz ταυτίζεται με το περιεχόμενο ορισμένων άλλων αποφάσεων της ίδιας ημέρας: βλ. υπόθεση 121/73, Markmann κατά Γερμανίας (ECR 1973, σ. 1495)· απόφαση 122/73, Nordsee κατά Γερμανίας (ECR 1973, σ. 1511)· υπόθεση 141/73, Lohrey κατά Γερμανίας (ECR 1973, σ. 1527). Πολλά σημεία των αποφάσεων αυτών επιβεβαιώθηκαν αργότερα με την απόφαση στην υπόθεση 84/82, Γερμανία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1984, σ. 1451).

9. Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων όσον αφορά την εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης περί ενισχύσεων είναι σημαντικός μεν, αλλά επικουρικός. Τα δικαστήρια δεν έχουν αρμοδιότητα να αποφαινούνται ως προς το συμβιαστό μιας ενισχύσεως με την κοινή αγορά υπό την έννοια του άρθρου 92. Μπορεί, ωστόσο, να « πρέπει να [ερμηνεύσουν] και να [εφαρμόσουν] την περιλαμβανόμενη στο άρθρο 92 έννοια της ενισχύσεως, για να [κρίνουν] αν ένα κρατικό μέτρο που ελήφθη χωρίς να τηρηθεί η προβλεπόμενη στο άρθρο 93, παράγραφος 3, διαδικασία προηγούμενου ελέγχου έπρεπε να είχε υποβληθεί στη διαδικασία αυτή»: υπόθεση 78/76, Steinike και Weinlig κατά Γερμανίας (ECR 1977, σ. 595, σκέψη 14). Το αιτούν δικαστήριο θέτει το ζήτημα της αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων να εφαρμόζουν την τελευταία φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, ζήτημα το οποίο θα εξετάσω αργότερα.

Το ιστορικό της προσβαλλομένης διπλωματικής απόφασης

10. Προκειμένου να εξηγήσω γιατί οι προσφεύγοντες επικαλούνται την τελευταία

φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, πρέπει να εκθέσω συνοπτικά το ιστορικό της αμφισβητούμενης διπλωματικής αποφάσεως. Επί σειρά ετών, η Γαλλική Κυβέρνηση διεξήγε διαπραγματεύσεις με την Επιτροπή ως προς το κατά πόσον συμβιβάζονται με τη Συνθήκη ορισμένοι τύποι ενισχύσεων που χορηγούνται σε επιχειρήσεις στον τομέα της αλιείας. Με έγγραφο της 15ης Ιουνίου 1982, η Επιτροπή ανακοίνωσε στις γαλλικές αρχές ότι είχε αποφασίσει να επεκτείνει τον διενεργούμενο έλεγχο υπό την έννοια του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης σε ορισμένες πτυχές των ενισχύσεων αυτών και να διενεργήσει νέα έρευνα ως προς ορισμένες άλλες πτυχές των εν λόγω ενισχύσεων. Στη συνέχεια, στις αρχές του 1984, οι γαλλικές αρχές απέστειλαν στην Επιτροπή σημείωμα σχετικά με την οργάνωση, τη χρηματοδότηση και τις δραστηριότητες ενός φορέα γνωστού υπό την ονομασία Fonds d' intervention et d' organisation du marché des produits de la pêche maritime et des cultures maritimes (στο εξής: FIOM). Στην αποστολή του FIOM περιλαμβάνονται η υποστήριξη των τιμών, η κατεύθυνση της παραγωγής, η πραγματοποίηση εμπορικών μελετών, καθώς και η χορήγηση επιδόματος στους αλιείς που εμποδίζονται να εργαστούν λόγω καιρού.

11. Με έγγραφο της 27ης Ιουλίου 1984, η Επιτροπή πληροφόρησε τις γαλλικές αρχές ότι είχε αποφασίσει να διεξαγάγει χωριστή έρευνα, δυνάμει του άρθρου 93, παράγραφος 2, όσον αφορά τις δραστηριότητες του FIOM και ζήτησε από τη Γαλλική Κυβέρνηση να υποβάλει τις παρατηρήσεις της. Την Επιτροπή απασχολούσαν κυρίως δύο ιδιαίτερες πτυχές των δραστηριοτήτων του FIOM. Πρώτον, ενώ το FIOM ασκούσε ως επί το πλείστον τις δραστηριότητές του προς όφελος των γαλλικών προϊόντων και των γάλλων παραγωγών, η χρηματοδότησή του γινόταν εν μέρει από μια οιονεί φορολογική επιβάρυνση των εισαγωγών. Δεύτερον, η Επιτροπή εξέφρασε την άποψη ότι οι συνιστάμενες στην υποστήριξη της αγοράς δραστηριότητες του FIOM ήταν ασυμβίβαστες με την κοινοτική νομοθεσία περί κοινής οργάνωσης της αγοράς στον τομέα των προϊόντων αλιείας.

12. Οι γαλλικές αρχές πληροφόρησαν στη συνέχεια την Επιτροπή ότι είχαν επέλθει ορισμένες τροποποιήσεις στη νομοθεσία που αφορούσε το FIO M. Ειδικότερα, ο συντελεστής της επιβαρύνσεως που ίσχυε για τις εισαγωγές θα ήταν στο εξής χαμηλότερος από τον συντελεστή που ίσχυε για τα γαλλικά προϊόντα, τα δε έσοδα από την επιβάρυνση αυτή θα χρησιμοποιούνταν για τη χρηματοδότηση της προώθησεως των θαλασσιών προϊόντων εν γένει, ανεξαρτήτως της καταγωγής τους. Οι τροποποιήσεις αυτές εισήχθησαν με το διάταγμα αριθ. 84-1297 και με την επίδικη απόφαση, των οποίων τα κείμενα διαβιβάστηκαν στην Επιτροπή, μέσω του Μονίμου Αντιπροσώπου της Γαλλίας στις Κοινότητες, στις 14 Ιουνίου 1985. Με έγγραφο της 25ης Οκτωβρίου 1985, η Επιτροπή πληροφόρησε τις γαλλικές αρχές ότι είχε περατώσει την κατά το άρθρο 93, παράγραφος 2, διαδικασία όσον αφορά το FIO M, εκτός ως προς ορισμένες πτυχές των δραστηριοτήτων του FIO M οι οποίες δεν αποτελούν το αντικείμενο της δίκης ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Στο έγγραφο αυτό δεν αναφερόταν ρητώς ότι η Επιτροπή θεωρούσε σύμφωνες με την κοινή αγορά τις πτυχές των δραστηριοτήτων ως προς τις οποίες είχε περατώσει τη διαδικασία, φαίνεται όμως ότι το έγγραφο αυτό ερμηνεύθηκε υπ' αυτήν την έννοια από το αιτούν δικαστήριο. Στις 9 Οκτωβρίου 1985 εκδόθηκε απόφαση με την οποία κρίθηκαν ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά οι λοιπές υπό εξέταση πτυχές των δραστηριοτήτων του FIO M και διατάχθηκε η παύση των δραστηριοτήτων αυτών· η απόφαση, ωστόσο, αυτή δημοσιεύθηκε μόνο στις 23 Μαΐου 1986: βλ. απόφαση 86/186/ΕΟΚ (ΕΕ L 136, σ. 55).

13. Για την πληρέστερη ανάπτυξη του θέματος, θα αναφερθώ σε δύο διαδικαστικά προβλήματα. Θα το πράξω με συντομία, διότι, κατά τη γνώμη μου, τα προβλήματα αυτά δεν ήταν αναγκαίο να επιλυθούν στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως. Πρώτον, στην παρούσα υπόθεση ουδόλως υλοστηρίχθηκε ότι το έγγραφο της 25ης Οκτωβρίου 1985 δεν παρήγαγε αποτελέσματα λαμβανομένης υπόψη της αποφάσεως του Δικαστηρίου στην υπόθεση

Lorenz, όπου αναφέρεται ότι η έρευνα που διεξάγεται δυνάμει του άρθρου 93, παράγραφος 2, μπορεί να περατωθεί μόνο με την έκδοση αποφάσεως υπό την έννοια του άρθρου 189 της Συνθήκης. Παρά την απόφαση αυτή, ο εκπρόσωπος της Επιτροπής εξήγησε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι τυπικές αποφάσεις εκδίδονται μόνον όταν η Επιτροπή διαμορφώνει τη γνώμη ότι ορισμένη ενίσχυση είναι ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά ή ότι συμβιβάζεται με την κοινή αγορά μόνο υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Ωστόσο, τόσο το αιτούν δικαστήριο όσο και η Επιτροπή φαίνεται να θεωρούν το έγγραφο της 25ης Οκτωβρίου 1985 ως απόφαση υπό την έννοια του άρθρου 189. Προς στήριξη της απόψεώς της, η Επιτροπή επικαλείται την απόφαση στην υπόθεση 169/84, Cofaz κατά Επιτροπής (ΕCΡ 1986, σ. 391), με την οποία το Δικαστήριο δέχθηκε ότι χωρεί δικαστικός έλεγχος, κατά το άρθρο 173 της Συνθήκης, αποφάσεως η οποία έχει ληφθεί σε σύσκεψη με την Επιτροπή προς περάτωση διαδικασίας ελέγχου κατά το άρθρο 93, παράγραφος 2, και έχει κοινοποιηθεί με έγγραφο στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος. Ωστόσο, μπορεί να τεθεί το ερώτημα κατά πόσον, στην πράξη, πρέπει να υπάρχει τυπική διαφορά μεταξύ μιας κοινοποίησης κατά το πέρας της προκαταρκτικής εξετάσεως του συμβιβαστού μιας ενισχύσεως με τη Συνθήκη, η οποία, όπως το Δικαστήριο αποφάνθηκε με την απόφαση Lorenz, δεν απαιτείται να λάβει τη μορφή αποφάσεως υπό την έννοια του άρθρου 189, και μιας αποφάσεως που λαμβάνεται κατά το πέρας της κατ' αντιδικία εξετάσεως του ζητήματος διαδικασίας, η οποία, κατά το Δικαστήριο, πρέπει να έχει τη μορφή αυτή. Ωστόσο, εφόσον το κύρος του εγγράφου της Επιτροπής δεν αμφισβητήθηκε, είμαι πρόθυμος, στην υπό κρίση περίπτωση, να δεχθώ ως ορθή την άποψη του αιτούντος δικαστηρίου και της Επιτροπής.

14. Δεύτερον, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο δεν προκύπτει απολύτως σαφώς αν όλες οι πτυχές της επίδικης ενισχύσεως πρέπει να θεωρηθούν ως κοινοποιηθείσες στην Επιτροπή. Η πρώτη αιτιο-

λογική σκέψη της αποφάσεως 86/186/ΕΟΚ αναφέρει ότι η Γαλλική Κυβέρνηση « ανακοίνωσε στην Επιτροπή (...) την πρόθεσή της να χορηγήσει ορισμένες ενισχύσεις στις επιχειρήσεις θαλάσσιας αλιείας », στη συνέχεια των αιτιολογικών σκέψεων, όμως, αναφέρεται (βλ. σ. 60) ότι ορισμένες πτυχές των δραστηριοτήτων του F.I.O.M κοινοποιήθηκαν μόνο μετά την εφαρμογή των ενισχύσεων και μετά από επανειλημμένες αιτήσεις της Επιτροπής. Αυτή η δήλωση επαναλαμβάνει την αιτίαση που διατύπωσε η Επιτροπή με το έγγραφο της 27ης Ιουλίου 1984 και σύμφωνα με την οποία οι πληροφορίες που παρασχέθηκαν από τις γαλλικές αρχές όσον αφορά το F.I.O.M ήταν ατελείς και αποσπασματικές και δόθηκαν με καθυστέρηση. Ωστόσο, δεδομένου ότι η τελευταία φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, έχει, στην υπό κρίση περίπτωση, το ίδιο αποτέλεσμα είτε το σχέδιο ενισχύσεως έχει κοινοποιηθεί είτε όχι, δεν θεωρώ αναγκαίο να εξετάσω περαιτέρω το ζήτημα αυτό.

Το αποτέλεσμα της εφαρμογής της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3

15. Παρατηρείται ότι η επίδικη διυπουργική απόφαση, με την οποία εφαρμόστηκε το διάταγμα αριθ. 84-1297, τέθηκε σε ισχύ στις 20 Απριλίου 1985, πολύ πριν να στείλει η Επιτροπή το έγγραφό της 25ης Οκτωβρίου 1985 με το οποίο περατώθηκε η διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2. Αυτό σημαίνει ότι η Γαλλία δεν τήρησε την υποχρέωση που υπείχε από την τελευταία φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, να μην εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα προτού η διαδικασία καταλήξει στην έκδοση τελικής αποφάσεως. Το αιτούν δικαστήριο επιχειρεί να προσδιορίσει τις τυχόν συνέπειες της παραβάσεως της υποχρέωσης αυτής στηριζόμενο σε υποθέσεις στις οποίες η Επιτροπή έκρινε, στη συνέχεια, ότι τα επίμαχα μέτρα συμβιβάζονταν με την κοινή αγορά.

16. Μέχρι πρόσφατα, η απάντηση στο ερώτημα αυτό φαινόταν αρκετά σαφής. Με τη

σκέψη 8 της αποφάσεως στην υπόθεση Lorenz, το Δικαστήριο έκρινε ότι:

« η απαγόρευση εφαρμογής, στην οποία αναφέρεται η τελευταία περίοδος της παραγράφου 3 του άρθρου 93, επέγεται άμεσα αποτελέσματα και γεννά υπέρ των ιδιωτών δικαιώματα, τα οποία τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν.

Η απαγόρευση αυτή επέγεται άμεσα αποτελέσματα καθ' όλη τη διάρκεια της χρονικής περιόδου κατά την οποία εφαρμόζεται.

Έτσι, η απαγόρευση επέγεται άμεσα αποτελέσματα ως προς κάθε ενίσχυση που θα εφαρμόζονταν χωρίς σχετική γνωστοποίηση και, σε περίπτωση γνωστοποιήσεως, ισχύει το ίδιο κατά τη διάρκεια της προκαταρκτικής φάσης και, εάν η Επιτροπή κινήσει την προ της ασκήσεως της προσφυγής διαδικασία, μέχρι τη λήψη της τελικής αποφάσεως ».

17. Αυτή η άποψη που εξέφρασε το Δικαστήριο με την απόφαση Lorenz διαφαινόταν ήδη στην υπόθεση 6/64, Costa κατά Enel (ΕCΡ 1964, σ. 585), και επανελήφθη με την προαναφερθείσα απόφαση Steinike και Weinlig. Όπως εξήγησα με το σημείο 37 των προτάσεων μου στην υπόθεση C-301/87, Γαλλία κατά Επιτροπής, « Boussac » (Συλλογή 1990, σ. I-307), από τις αποφάσεις αυτές προκύπτει, κατά τη γνώμη μου, ότι σε περίπτωση παραβάσεως της απαγορεύσεως που προβλέπεται στην τελευταία φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, είτε επειδή χορηγούνται νέες ενισχύσεις χωρίς να έχουν κοινοποιηθεί είτε επειδή οι κοινοποιηθείσες ενισχύσεις καταβάλλονται πριν εγκριθούν από την Επιτροπή, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται, κατόπιν αιτήσεως του ενδιαφερομένου, να

εφαρμόσουν την απαγόρευση αυτή. Αυτό σημαίνει ότι οφείλουν να θεωρήσουν παράνομο κάθε μέτρο που λαμβάνεται κατά παράβαση της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, και να διατάξουν κάθε μέτρο που είναι απαραίτητο για την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας της απαγορεύσεως του άρθρου αυτού.

18. Ωστόσο, στην υπό κρίση περίπτωση, η Γαλλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Boussac, της οποίας οι συναφείς σκέψεις επανελήφθησαν συνοπτικά λίγο αργότερα στην υπόθεση C-142/87, Βέλγιο κατά Επιτροπής, «Tubemeuse» (Συλλογή 1990, σ. I-959), μετρίασε σιωπηρώς την προγενέστερη νομολογία όσον αφορά το άμεσο αποτέλεσμα της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Ο κυβερνητικός επίτροπος υποστήριξε παρεμφερή άποψη με τις προτάσεις που ανέπτυξε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου πριν από την κατάθεση της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.

19. Στην υπόθεση Boussac, η Επιτροπή, με έναν από τους ισχυρισμούς της, υποστήριξε ότι είχε την εξουσία να κρίνει ότι μια ενίσχυση που δεν της είχε κοινοποιηθεί ήταν παράνομη για μόνο τον λόγο αυτό και ότι δεν είχε το δικαίωμα να εξετάσει κατά πόσον η ενίσχυση αυτή συμβιβάζοταν με την κοινή αγορά. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν δέχθηκε ότι η εκ μέρους του κράτους μέλους παράλειψη κοινοποιήσεως απαλλάσσει την Επιτροπή, όταν λαμβάνει γνώση του γεγονότος, από την υποχρέωσή της να εξετάσει κατά πόσον η ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά.

20. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όταν ένα κράτος μέλος χορηγεί ή τροποποιεί ενίσχυση χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση, η Επιτροπή έχει την εξουσία, αφού παράσχει στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος τη δυνατότητα να διατυ-

πώσει τις παρατηρήσεις του, να το υποχρεώσει με προσωρινή απόφαση, εν αναμονή του πορίσματος της εξετάσεως της ενισχύσεως, να αναστείλει την καταβολή της και να παράσχει στην Επιτροπή όλες τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες προκειμένου να εξεταστεί κατά πόσον η ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η Επιτροπή έχει την ίδια εξουσία «σε περίπτωση που η ενίσχυση έχει μεν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, αλλά το οικείο κράτος μέλος, χωρίς να αναμείνει την έκβαση της διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφοι 2 και 3, της Συνθήκης, προχωρεί στην καταβολή της ενισχύσεως, παρά την απαγόρευση της παραγράφου 3 του άρθρου αυτού» (σκέψη 20 της αποφάσεως).

21. Η απόφαση του Δικαστηρίου εννοεί ότι η Επιτροπή υποχρεούται να εξετάσει κατά πόσον συμβιβάζεται με την κοινή αγορά κάθε σχέδιο χορηγήσεως ή τροποποιήσεως ενισχύσεως του οποίου λαμβάνει γνώση, ακόμα και αν το οικείο κράτος μέλος εφάρμοσε, κατά παράβαση της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, το σχέδιο αυτό χωρίς να αναμείνει την άδεια της Επιτροπής. Η Επιτροπή δεν έχει την εξουσία να κηρύξει μια ενίσχυση παράνομη με μόνη αιτιολογία την παράβαση της τελευταίας αυτής φράσεως.

22. Κατά την άποψη της Γαλλικής Κυβερνήσεως, από την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Boussac προκύπτει ότι, ομοίως, τα εθνικά δικαστήρια δεν έχουν αρμοδιότητα να κρίνουν μια ενίσχυση παράνομη με μόνη αιτιολογία την παράβαση της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Την άποψη αυτή συμμερίζεται μέχρις ενός σημείου και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, η οποία δεν κατέθεσε μεν γραπτές παρατηρήσεις στην παρούσα διαδικασία αλλά εκπροσωπήθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση. Το Ηνωμένο Βασίλειο επανέλαβε το επιχειρήμα που είχε προβάλλει στην υπόθεση Boussac, ότι δηλαδή η παράβαση της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, δεν καθιστά

αυτομάτως την ενίσχυση παράνομη, καιτοι είναι διατεθειμένο να δεχτεί ότι τα εθνικά δικαστήρια δικαιούνται να λαμβάνουν προσωρινά μέτρα σε περίπτωση τέτοιας παραβίασης προκειμένου να προστατεύσουν τη θέση των τρίτων, εν αναμονή της εκβίασης του ελέγχου της Επιτροπής.

23. Δεν μπορώ να δεχθώ ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Boussac πρέπει να θεωρείται ως μεταβολή της προγενέστερης νομολογίας του όσον αφορά το άμεσο αποτέλεσμα της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Με το σημείο 38 των προτάσεών μου στην υπόθεση Boussac, τόλμησα να διατυπώσω την άποψη ότι, εφόσον τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να κρίνουν μια ενίσχυση παράνομη λόγω παραβίασης της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, η Συνθήκη θα έπρεπε να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αναγνωρίζει και υπέρ της Επιτροπής ανάλογη εξουσία. Η απόφαση του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία η Επιτροπή δεν διαθέτει τέτοια εξουσία δεν έχει, κατά τη γνώμη μου, καμία επίπτωση επί των εξουσιών και υποχρεώσεων των εθνικών δικαστηρίων. Η Επιτροπή οφείλει να εξετάζει κατ' ουσία αν το σχεδιαζόμενο μέτρο συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, ενώ τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξασφαλίζουν ότι το σχεδιαζόμενο μέτρο δεν θα θεθεί σε εφαρμογή προτού περατωθεί ο έλεγχος.

24. Πράγματι, η απόφαση στην υπόθεση Boussac τονίζει, όχι την παραλληλία, αλλά τη διαφορά μεταξύ της θέσεως της Επιτροπής και της θέσεως των εθνικών δικαστηρίων. Η Επιτροπή δεν απαλλάσσεται, λόγω της εκ μέρους του κράτους μέλους παραβίασης του άρθρου 93, παράγραφος 3, από τον κατ' ουσία έλεγχο της ενισχύσεως, ο οποίος αποτελεί και την κυρία υποχρέωσή της. Το εθνικό δικαστήριο περιορίζεται στην εφαρμογή διαδικαστικών κριτηρίων, ούτως ώστε να εξασφαλίζει στο άρθρο 93, παράγραφος 3, τελευταία φράση, άμεσο αποτέλεσμα. Επιπλέον, οι δύο αυτές αποστολές, καιτοι διαφορετικές, είναι εντού-

τοις παραπληρωματικές, καθόσον η εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου άσκηση της εξουσίας να κρίνει παράνομα τα μέτρα που δεν έχουν κοινοποιηθεί, ή που εφαρμόστηκαν πρόωρα, βοηθά να εξασφαλίζεται η συμμόρφωση των κρατών μελών προς τις υποχρεώσεις τους και διευκολύνει το έργο της Επιτροπής όσον αφορά τον κατ' ουσία έλεγχο των σχεδίων ενισχύσεων. Για τον λόγο ακριβώς αυτό τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να εφαρμόζουν την τελευταία φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, στις περιπτώσεις στις οποίες η Επιτροπή υποχρεούται να εξετάζει το συμβιβαστό της ενισχύσεως με την κοινή αγορά.

25. Συνεπώς, είναι κατά τη γνώμη μου σαφές ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Boussac δεν έχει καμία επίπτωση στην προγενέστερη παγιωθείσα νομολογία του όσον αφορά το άμεσο αποτέλεσμα της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Πράγματι, στην απόφαση δεν περιέχεται καμία ένδειξη που να υποδηλώνει βούληση τροποποίησης της νομολογίας αυτής. Αντιθέτως, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε με την απόφαση αυτή την αρχή που είχε διατυπώσει με την απόφαση στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 91/83 και 127/83, Heineken Brouwerijen κατά Inspecteurs der Vennootschapsbelasting (Συλλογή 1984, σ. 3435, σκέψη 20), και σύμφωνα με την οποία « η τελευταία φράση της παραγράφου 3 του άρθρου 93 αποτελεί τη διασφάλιση του μηχανισμού ελέγχου που θεσπίζεται με το άρθρο αυτό, το οποίο, με τη σειρά του, είναι ουσιώδες για την εξασφάλιση της λειτουργίας της κοινής αγοράς ».

26. Επιπλέον, δεν θα ήταν, κατά τη γνώμη μου, καθόλου επιθυμητό να υπάρξει στην υπό κρίση υπόθεση μια μεταβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου όσον αφορά το άμεσο αποτέλεσμα της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Όπως τονίζει η Επιτροπή, σκοπός της φράσεως αυτής είναι να εμποδίσει τα κράτη μέλη να θέτουν σε εφαρμογή σχέδια χορηγήσεως ενισχύσεων προτού η Επιτροπή αποφανθεί κατά πόσον τα σχέδια αυτά

συμβιβάζονται με την κοινή αγορά, ήτοι να εμποδίσει μια πρακτική η οποία, σύμφωνα με τα αριθμητικά στοιχεία που παρέσχε στην υπό κρίση υπόθεση η Επιτροπή, εξακολουθεί να είναι ανεπίτρεπτα συνήθης. Λόγω της σημασίας της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, από πλευράς εξασφάλισης της συμμορφώσεως των κρατών μελών προς τους κανόνες περί ενισχύσεων της Συνθήκης, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι είναι απαραίτητο δεκτική μια ερμηνεία του άρθρου 93 η οποία καταλήγει « στο να στερήσει τις διατάξεις της παραγράφου 3 από την υποχρεωτική τους ισχύ και μάλιστα να ευνοήσει τη μη τήρησή τους » (υπόθεση 173/73, Ιταλία κατά Επιτροπής, ECR 1974, σ. 709, σκέψη 15).

27. Έτσι, όπως το Δικαστήριο αποφάνθηκε με την απόφαση Lorenz, το άμεσο αποτέλεσμα της απαγορεύσεως που προβλέπει η τελευταία φράση της διατάξεως αυτής καλύπτει κάθε ενίσχυση η οποία τίθεται σε εφαρμογή χωρίς να έχει κοινοποιηθεί και, σε περίπτωση κοινοποίησης, παραμένει ενεργό καθ' όλη τη διάρκεια της προκαταρκτικής φράσεως, αν δε η Επιτροπή κινήσει τη διαδικασία της κατ' αντιδικία εξετάσεως του ζητήματος, έως τη λήψη της τελικής αποφάσεως. Τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να συνάγουν τις δέουσες συνέπειες από την πραγματική αυτή κατάσταση και, συνεπώς, οφείλουν να λαμβάνουν κάθε μέτρο που φαίνεται απαραίτητο στην περίπτωση που τους έχει υποβληθεί για να εξουδετερώσουν τις συνέπειες της παραβάσεως της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια είναι δυνατό να υποχρεωθούν να κρίνουν παράνομη τη νομοθεσία με την οποία τίθεται σε εφαρμογή η ενίσχυση και να διατάξουν την επιστροφή της ήδη καταβληθείσας ενισχύσεως. Όταν η ενίσχυση έχει χρηματοδοτηθεί από φορολογικές επιβαρύνσεις επιβληθείσες στις επιχειρήσεις, τα εθνικά δικαστήρια μπορεί να υποχρεούνται να διατάξουν την επιστροφή των επιβαρύνσεων αυτών.

28. Τι συμβαίνει ωστόσο όταν, προτού εκδώσουν απόφαση τα εθνικά δικαστήρια, η Επιτροπή κρίνει ότι η ενίσχυση, καίτοι θεσι-

θείσα παρανόμως, συμβιβάζεται εντούτοις κατ' ουσία με την κοινή αγορά; Κατά τη γνώμη μου, το εθνικό δικαστήριο μπορεί παρά ταύτα να είναι υποχρεωμένο να κηρύξει παράνομα τα μέτρα που έχουν θεσπιστεί πριν από τη διαπίστωση αυτή και να συναγάγει τις απαραίτητες συνέπειες. Θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι, όπως αναφέρει η Επιτροπή, η απόφαση την οποία λαμβάνει η ίδια κατά το πέρας της κατ' αντιδικία εξέτασεως του ζητήματος διαδικασίας δεν έχει αναδρομική ισχύ και, συνεπώς, δεν μπορεί να θεραπεύσει διαδικαστικά ελαττώματα τα οποία έχουν ήδη επηρεάσει το κύρος εθνικού μέτρου με το οποίο ετέθη πρόωρα σε ισχύ η ενίσχυση. Κατά την άποψή μου, αυτό ισχύει είτε κριθεί ότι η ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά είτε όχι, δεδομένου ότι σκοπός της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, είναι να εμποδίσει τα κράτη μέλη να θέσουν σε εφαρμογή σχέδια χορηγήσεως ενισχύσεων προτού η Επιτροπή καταλήξει σε απόφαση. Αν η παράβαση της διατάξεως αυτής δεν είχε συνέπειες σε περίπτωση που η Επιτροπή έκρινε τελικά ότι η ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, τα κράτη μέλη θα παρακινούνταν να μην αναμένουν την περάτωση του ελέγχου της Επιτροπής, αφού με τον τρόπο αυτό η ενίσχυση θα μπορούσε να τεθεί σε εφαρμογή συντομότερα. Αυτό θα εξασθένιζε σοβαρά τη διαδικασία εφαρμογής των κανόνων περί ενισχύσεων της Συνθήκης και θα παρείχε άδικο πλεονέκτημα στις επιχειρήσεις που θα είχαν επωφεληθεί από την ενίσχυση. Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται, καταρχήν, να εξασφαλίζουν την επιστροφή όλων των ενισχύσεων που έχουν καταβληθεί πρόωρα. Αν είναι απαραίτητο να επιτραπεί σε ορισμένη περίπτωση να κρατήσει την ενίσχυση που της καταβλήθηκε πρόωρα, η δε ενίσχυση αυτή να συμψηφιστεί με ενίσχυση καταβλητέα αργότερα στο πλαίσιο σχεδίου το οποίο έχει κριθεί ότι συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, θα πρέπει να υπάρξει ένας διακανονισμός ώστε να αντισταθμιστούν τα πλεονεκτήματα, όσον αφορά τον ανταγωνισμό, τα οποία αποκόμισε η επιχείρηση λόγω της πρόωρης καταβολής της ενισχύσεως.

29. Είναι, κατά τη γνώμη μου, σαφές ότι η απόφαση της Επιτροπής με την οποία κρίνεται

ότι ένα σχέδιο ενισχύσεως συμβιβάζεται με την κοινή αγορά δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι γεννά δικαιολογημένη πεποίθηση ότι κάθε ήδη καταβληθείσα ενίσχυση είναι νόμιμη. Η Επιτροπή δημοσίευσε το 1983 στην Επίσημη Εφημερίδα (ΕΕ L 318, σ. 3) ανακοίνωση με την οποία προειδοποιούσε τους δυνάμει δικαιούχους ενισχύσεως ότι η ενίσχυση ενδεχομένως να πρέπει να επιστραφεί αν αποδειχθεί ότι χορηγήθηκε παράνομα. Εξάλλου, το Δικαστήριο, με την απόφαση στην υπόθεση C-5/89, Επιτροπή κατά Γερμανίας (Συλλογή 1990, σ. I-3437), έκρινε ότι, λαμβανομένης υπόψη της σημασίας του ρόλου που διαδραματίζει η Επιτροπή στο πλαίσιο του άρθρου 93 της Συνθήκης, δεν δικαιολογείται, καταρχήν, εμπιστοσύνη των δικαιούχων ως προς τη νομιμότητα της ενισχύσεως παρά μόνον αν τηρήθηκε η διαδικασία που προβλέπει το άρθρο αυτό. Το Δικαστήριο τόνισε ότι ένας επιμελής επιχειρηματίας πρέπει κανονικά να είναι σε θέση να βεβαιωθεί ότι τηρήθηκε η διαδικασία αυτή.

30. Το Δικαστήριο δεν απέκλεισε τη δυνατότητα να επικαλεστεί ο δικαιούχος παράνομα καταβληθείσας ενισχύσεως, σε ορισμένες περιπτώσεις, τη δικαιολογημένη πεποίθηση ότι η ενίσχυση αυτή ήταν νόμιμη και να αντισταθμίσει στην επιστροφή της. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, ωστόσο, ότι αυτό είναι δυνατό μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να εξετάσουν κατ' ουσία τον ισχυρισμό αυτό αφού υποβάλουν, ενδεχομένως, προδικαστικά ερωτήματα κατά το άρθρο 177 της Συνθήκης.

31. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι το κράτος μέλος το οποίο χορήγησε ενίσχυση κατά παράβαση των κανόνων διαδικασίας του άρθρου 93 δεν μπορεί το ίδιο να επικαλεστεί τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των δικαιούχων για να αποφύγει την υποχρέωση να εκτελέσει απόφαση της Επιτροπής που το δια-

τάσσει να αναζητήσει την ενίσχυση, άλλως θα επιτρεπόταν στις εθνικές αρχές να στηριχθούν στη δική τους παράνομη συμπεριφορά για να εμποδίσουν την αποτελεσματικότητα των αποφάσεων που εξέδωσε η Επιτροπή βάσει των διατάξεων περί ενισχύσεων της Συνθήκης (βλ. επίσης απόφαση της 21ης Μαρτίου 1991, υπόθεση C-303/88, Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλογή 1991, σ. I-1433). Από αυτό έπεται, κατά τη γνώμη μου, ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να επικαλεστεί τις υποτιθέμενες νόμιμες προσδοκίες των δικαιούχων προκειμένου να μην εκτελέσει απόφαση εθνικού δικαστηρίου με την οποία διατάσσεται η επιστροφή ενισχύσεως που έχει καταβληθεί πρόωρα.

32. Δέχομαι ότι όταν, όπως στην υπό κρίση περίπτωση, η Επιτροπή καταλήγει τελικά στο συμπέρασμα ότι το επίμαχο σχέδιο ενισχύσεως συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, μπορεί να προκληθεί κάποια αταξία και καθυστέρηση αν, εν τω μεταξύ, ένα εθνικό δικαστήριο έχει κρίνει ότι η ενίσχυση ήταν παράνομη λόγω παραβάσεως της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Είναι επίσης αληθές ότι, όπως αναγνώρισε και το Δικαστήριο στην υπόθεση Lorenz, οι υποθέσεις ενισχύσεων συχνά αφορούν τομείς στους οποίους υπάρχει επείγουσα ανάγκη παρεμβάσεως προκειμένου τα σχεδιαζόμενα μέτρα να παραγάγουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Ωστόσο, ο καλύτερος τρόπος για να περιορίσουν τα κράτη μέλη στο ελάχιστο την αταξία και την καθυστέρηση είναι να αποφεύγουν να θέτουν σε εφαρμογή σχέδια χορηγήσεως ή τροποτήσεως ενισχύσεων προτού αυτά επιτραπούν από την Επιτροπή.

33. Δεν συμφωνώ πάντως με το επιχείρημα της Επιτροπής ότι, αν ένα κράτος μέλος επιθυμεί να θεσπίσει εκ νέου μια ενίσχυση η οποία κρίθηκε μεν παράνομη από εθνικό δικαστήριο λόγω παραβάσεως της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, αλλά θεωρήθηκε

από την Επιτροπή ότι συμβιβάζεται κατ' ουσία με την κοινή αγορά, πρέπει να υπάρξει νέα κοινοποίηση. Στην περίπτωση αυτή, το εθνικό δικαστήριο δεν κρίνει παράνομο το σχέδιο ενισχύσεως αλλά τα εθνικά μέτρα με τα οποία εφαρμόστηκε πρόωρα το σχέδιο αυτό. Κατά συνέπεια, η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου δεν επηρεάζει το κύρος του σχεδίου αυτού καθαυτό. Μόλις η Επιτροπή κρίνει ότι το σχέδιο αυτό συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος μπορεί να το θέσει σε εφαρμογή χωρίς άλλες διατυπώσεις. Το επιχείρημα αυτό, αν γινόταν δεκτό, θα δημιουργούσε περιττές διαδικαστικές περιπλοκές. Επιπλέον, αν γινόταν δεκτό ότι η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου με την οποία

κηρύσσεται ανίσχυρο ένα εσωτερικό μέτρο λόγω παραβάσεως της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, καθιστά άκυρο και χωρίς ένομο αποτέλεσμα το σχέδιο ενισχύσεως προς εφαρμογή του οποίου είχε ληφθεί το μέτρο αυτό, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η απόφαση αυτή απαλλάσσει την Επιτροπή από την υποχρέωσή της να εξετάσει κατά πόσον το σχέδιο συμβιβάζεται με την κοινή αγορά όταν η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου εκδίδεται προτού η Επιτροπή περατώσει την έρευνά της. Ένα τέτοιο συμπέρασμα, το οποίο δύσκολα θα μπορούσε να ανατραπεί, δεν θα ήταν, κατά την άποψή μου, σύμφωνο με την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Boussac.

Συμπέρασμα

34. Συνεπώς, είμαι της γνώμης ότι το Δικαστήριο οφείλει να απαντήσει ως εξής στο ερώτημα που του υπέβαλε το Conseil d'État της Γαλλίας:

- 1) Η τελευταία φράση του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ έχει την έννοια ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να θέσει σε εφαρμογή σχέδιο χορηγήσεως ή τροποποίησεως ενισχύσεως προτού η Επιτροπή διαμορφώσει γνώμη, κατά τη λήξη της προκαταρκτικής περιόδου ή, ενδεχομένως, με το πέρας της κατ' αντιδικία εξετάσεως του ζητήματος διαδικασίας, ως προς το αν η ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά. Η φράση αυτή γεννά υπέρ των ιδιωτών δικαιώματα τα οποία οφείλουν τα εθνικά δικαστήρια να προστατεύουν.
- 2) Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να κηρύσσουν παράνομα όλα τα μέτρα που λαμβάνει κράτος μέλος κατά παράβαση της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, και να συνάγουν όλες τις δέουσες συνέπειες του παρανόμου των μέτρων.
- 3) Το παράνομο των μέτρων που θεσπίζονται από κράτος μέλος κατά παράβαση της τελευταίας φράσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, δεν θεραπεύεται από μεταγενέστερη απόφαση της Επιτροπής με την οποία κρίνεται ότι η επίμαχη ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά.